

Foregående Flensborg mv.

V. Om de Amter Husum og Schwabstedt; tilligemed de derved liggende og under Amtmanden til Husum staaende nordstrandiske Øer, og Helgoland; saavel som og det Landskab Eyderstedt.

1. Om den Stad Husum.

Den Stad Husum er stor og velbebyggt, med skønne og grundmurede Huse, beliggende omtrent fire Mile vesten for Slesvig, ved den vestlige Side af Hertugdømmet. Staden ligger ved et Vand, som kaldes Aæn, der omtrent en halv Miil herfra mod Vesten løber ud i Heverstrømmen. Denne Hever eller Heverstrømmen er det Dyb, som ligger paa den sydlige Side imellem Landskabet Eyderstedt, og paa den nordlige Side imellem de Øer Nordstrand, Südfall og Syderoog.

Staden ligger paa et Sted, hvor Marsk- og Geestlandet skilles ad, og har ved sin Aæ en temmelig god Havn for smaa og middelmaadige Skibe. Aar 1643 var Havnen saa dyb, at Skibe af 100 til 130 Læsters Drægtighed kunde legge an til Skibsbroen; men i de følgende Tider er samme blevet meget tilstoppet af Mudder; Havnen har endnu den Feil, at Mudderet ikke kan udskylles ved Vandet af Stadens Sluse, men maae ved Vogne føres bort; saa og, at Skibene med ordentlig Flod ikke kan løbe ind og ud, men maae bie saa længe, indtil Vinden har begyndt at blæse op fra de imellem Sønden og Vesten, saavel som og imellem Vesten og Norden, beliggende Himmelegne.

Staden underholder paa Heverstrømmen, det smalle Dyb og andre Steder, Søetønder og Baaken til de Seilendes Nytte og Søfartens Beste, og har derimod den Rettighed til at kræve og oppebære af

alle dem, som med deres Skibe betiene sig deraf, ved deres Tønde- og Baakenmestere de anordnede, fastsatte og paalagte, anbefalede Tønde- og Baakenpenge. Herfra er ingen befriet, uden allene Indvaanerne i Eyderstedt, paa de omliggende Eylande og paa Helgoland, og det ikkun i Tilfælde af, naar de bringe Levnetsmidler og Vahre til Husum, og afhente igien derfra Gods og Vahre.

Staden Husum var Aar 1372 ikkun en stor Landsbye. Fra Aar 1372 til 1398 tog den meget til, og udgiorde to Landsbyer, som kaldtes Øster- og Vesterhusum, indtil Aar 1431, da disse Navne ophørede, og de bleve indlemmede Mildstedts Landsbyekirke.,

Men Aar 1432 bygte de Husumer sig selv en Kirke eller et Kapel, og 1448 skillede de sig ganske fra Mildstedt, og bleve en egen Kirkealmue. Efter den Tid kom Husum i temmelig Flor, og blev til en god Flæk. Aar 1473 holdt Husum med Grev Gerhard til Oldenburg, men blev for sin Utroskab eftertrykkelig afstraffet af Kong Kristian den Første.

Aar 1495 blev sammesteds stiftet et Minoriterkloster; men samme blev nedrevet efter Reformationen, og af dets Materialier blev Aar 1531 opbyggt det endnu paa Georgskirkegaard staaende Giesthuus og Kapel. Aar 1500 blev Sognekirken færdig, som er en af de skønneste og største Kirker her i Landet; den har tre Præster, nemlig en Sognepræst eller Hovedpastor, en Arkidiakonus, og en Diakonus. Af disse Tre er Sognepræsten tillige Kirke- og Skoleinspektor i Staden Husum, og betræder i denne Qvalitæt en Provstes Sted. Aar 1531 blev den her værende latinske Skole opbyggt, som ved milde Stiftelser har samlet tilsammen en Kapital af fiorten tusinde Mark lybsk: den har en Rektor, Konrektor, Subrektor, Kantor, saa og en Skrive- og Regnemester. Sognepræsten og den ældste Borgemester ere Kirkeinspekteurer ved Stadens Kirke; og begge disse, tilligemed Stadssekretairen, ere Skoleinspekteurer i Staden.

Aar 1522 var i Husum en Mynt, hvor nogle Rigsdalersstykker ere blevne prægede, men som kort derefter blev forflyttet til Slesvig. Aar 1542 og 1549 leed Husum meget store Ildsvaader. Aar 1582 blev denne Flæk af Hertug Adolph skilt fra Søndergoetzherrredsting, og giort til et Weichbild, samt forsynet med en egen Weichbildsret og Politieordning, saa og med den wisbyeske Søeret. Aar 1603 benaadede Hertug Johan Adolph Husum med Navn af en Stad, og gav denne nye Stad Aar 1608 Stadsret og Rettergangsordning, som var taget af Weichbildsret, og af den sachsiske, men fornemmelig af den romerske Ret. Raadhuset var allerede Aar 1601 forhen blevet opbyggt. Hertug Johan

Adolph anordnede to Borgemestere og otte Raadsforvandre til Magistrat. Men nu omstunder bestaer Magistraten af tre Borgemestere, af hvilke den anden er tillige Stadssekretair, og fem Raadsforvandre og en adjungered Stadssekretair. Magistraten har Patronatret over Skolen, saa og Rettighed til at fremstille paa Valg Aftensangs- og Froprækenspræsten ved Stadskirken.

Den forskrækkelige nordstrandske Vandflod Aar 1634 har tilføiet Staden overmaade stor Skade, eftersom derved, foruden anden vigtig Skade, især Stadens Næring af den forhen værende store Øe Nordstrand gik ganske forloren; og de store Vandfloder i Aarene 1717, 1718 og 1720, have ogsaa meget beskadiget Stadens Tilstand.. Dertil kom adskillige haarde Krigsbesværligheder, som har haardt trykket Stadens Flor. I forrige Tider lod udenlandske Folk gjøre alt deres Malt hos Husumerne, som da fortiente dermed noget anseeligt aarligen. De udredede, mere end 40 store Skibe paa deres egen Bekostning hvert Aar. Deres Handling og Skibsfart indbragte dem store Pengesummer; og den stærke Østershandling, tilhørte dem ganske allene. Men disse Herligheder og Fordele ere dem ved lutter ulykkelige Tilfælde blevne berøvede. Skibsfarten er nu saa liden, at ikkun det Nødvendigste i Handlingen ved Seilads bliver dem tilført Imidlertid ernære dens Indbyggere sig nu fornemmelig ved Brændeviinsbrænden og Ølbrygning, saavel som af Handling med Korn, Heste, og Stude. Hvert Aar lade Husumerne fede nogle tusinde Stykker Stude og Qvæg, i Südermarsken og andre nærliggende Marsklande; og i Efterhøsten drive de disse fede Stude til Lybek og Hamborg, for at sælge dem der; ja der kommer ogsaa herfra en anseelig. Mængde skønne og delige Heste, som meest opkøbes i den nordlige og østlige Deel i Hertugdømmet, og græsses i denne Egn paa de fortreffelige Græsgange.

Den bekiendte Antoinette Bourignon opholdt sig her Aar 1673, og anlagde i sit Huus sit eget Bogtrykkerie, hvori hun lod sine egne Bøger trykke; men samme Bogtrykkerie blev hende strax frataget paa Øvrighedens Befaling.

Staden har sin egen Konsistorialret, hvormom allerede forhen er meldt. Aar 1577 gjorde Hertug Adolph Begyndelse med at bygge et Slot paa det Sted, hvor det forud værende Graakloster stod; og samme Slot blev fuldført Aar 1582. Dette Slot har nogle gange været anordnet til de gottorfiske Hertuginde Enkesæde, og Aar 1752 blev det smukt repareret. Bemeldte Slot beboes af den kongelige Amtmand og har et net Slotskapel.

2. Om Amtet Husum.

Det Amt Husum heedte forudm Südergoetzherrred, og er først Aar 1639 blevet gjort til et Amt. Førrend den Aar 1634 overgangne store Vandflod bestod Südergoetzherrred af to Herreder, nemlig Südergoetzherrred og Lundenbergerherred, saavelsom og af det Birk Hattestedt. Disse tre Stykker Land havde den Tid een Herredsfoged, og var en Deel af Amtet Gottorf. Det Herred Lundenberg indeholdt paa den Tid tre Sogne, nemlig Lundenberg, Simenberg og Padeleck, som bleve Aar 1634, tilligemed Øen Nordstrand, allerværst tilreedt af Vandets Oversvømmelse.

Ved den siden paafulgte Inddigning bleve de Kirker Lundenberg og Simensberg satte uden for Diget. Derpaa gik de Kirker Lundenberg og Padeleck bort; og der er ikkun Simensbergkirke bleven tilovers.

Amtet Husum grændser mod Norden til Landskabet Bredstedt og Uggelherred; mod Østen til Amtet Gottorf, og et lidet Stykke af Landskabet Stapelholm; mod Sønden til Amtet Schwabstedt og det Landskab Eyderstedt; og mod Vesten til Vesterhavet. Det strækker sig fra Østen til Vesten i Længden to til tre Mile, og i Bredden fra Sønden til Norden to Mile. Det bestaaer af Geest- og Marskland. Geestlandet indeholder vel tildeels frugtbart land og nogle Skove, men tillige ogsaa megen Heede og Moor; derimod er Marsklandet meget feedt og frugtbart. Af Søer er at merke Mühlenreich eller Mølledam, nær ved Staden Husum, der er en god Fierdingvei lang.

Amtet Husum bliver nu omstunder deelt i to Herreder, nemlig i Südersgoetzherrred og Nordergoetzherrred, Hvilke man ogsaa kortere kalder Sønderherred og Nørreherred. Ethvert af disse Herreder har sit eget Ting. Til Südergoetzherrred, eller til Mildstedterding og Recht, høre de Sogne: Mildstedt, Ostenfeld og Schwesing; derimod til Nordergoetzherrred, eller under Hatstedterding og Recht, høre Indbyggerne i Hatstedtergeest, og de Sogne Olderup og Schobüll. Det Kirkesogn Simensberg har sin egen Ret, hvortil fire Raad tages fra Eyderstedt. Porrenkog og Hatstedterkog have ogsaa hver deres Ret. Amtet har en Amtsforvalter og en Huusfoged, men ingen Herredsfoged.

Følgende Koge udgjør Marsklandet i dette Amt, nemlig: 1) **Süderkog**; denne Kog, omtrent af 4950 Dematers Størrelse, er frie for alle Afgifter, men derimod underholder den de deri liggende kongelige Slotslanderier, omtrent 807 Demater stor, med Diger og Dæmninger; her ligge ikkuns tre Huse: 2) **Østerkog**: 3) **Vesterkog**: 4) En Deel

af **Adolphskog, Obbenskog** og **Damkog**, hvis øvrige Deel hører til Eyderstedt: 5) **Porrenkog**: 6) Den harstedter **Gammelkog**, af 3300 Demater: og 7) harstedter **Nyekog**, af 700 Demater.

Blandt disse Marsklunde have Porrenkog og Hatstedterkoge liidt i Vandfloden Aar 1756 den 7. Oktober meest Skade. Til Amtet hører følgende herskabelige Pagtstykker eg Kammergodser: Vandmøllen i Overhusum med fire Veirmøller; de til det husumske Slot henhørende Vorwerker; nogle Marsk- og Geestlanderier i Südermarsk; en Deel af Obbens- og Adolphskoge; mange importante Geestlanderier i Amtet; den Erbpachtshof Haackenhof i Damkoge, og den herskabelige Meyerhof sammesteds; den saa kaldte Darrigbüllerhof og andre Landerier, som Südermarsk besidder i Erbpacht; det Gods Süderholz i Erbpacht og det Gods Arlewatt.

Det Amt Husum indeholder syv Kirkesogne, hvilke have ti Præster, som alle forrette Gudstienesten i tydsk Sprog. Kongen kalder og udnævner selv umiddelbar Præster til Ostenfeld, Olderup og Simonsberg, naar et af disse Præstekalde vorder ledige. Derimod til Schwesing og Hatstedt forestiller Kirkens Forstandere, men til Mildstedt Kirkevisitatorerne, tre Kandidater paa Valget, af hvilke Meenigheden ved Stemmernes Pluralitæt udvælger een til Præst. Af Meenigheden til Schobüll bliver altid een foreslaaet for Kongen til Præst, og siden af Høistsamme konfirmeret Alle Kirkerne ligge paa Geesten, undtagen Simonsberg. Under Amtmandens Opsyn til Husum staae 34 Kirkesogne og 48 Præster.

De syv ommeldte Kirkesogne, som høre til Amtet Husum, ere følgende:

1) **Mildstedtsogn**, som har været Hovedsognet til Husumskirke indtil Aar 1448; det har tilforn havt tre, men siden Aar 1767 ikkun to Præster, nemlig en Pastor og en Diakonus. Paa Mildstedterfælled ved Mildebek, en halv Miil fra Husum, har fordem staaet den Stad og Fæstning Mildesburg, som er bygt Aar 1153, eller i det mindste blevet befæstet, men er formodentlig Aar 1300 i den store Vandflod ganske undergaaet.

2) **Østenfeldsogn**, som har gode Skove.

3) **Schwesingsogn** har to Præster, en Pastor og en Diakonus. I dette Sogn ligger det Kammergoods Süderholz.

4) **Olderupsogn**; her ligger det forhen værende adelige, nu herskabelige Gods Arlewatt, som har Patronatret over Kirken til Olderup. Denne Kirke var forhen regnet til de adelige Kirker; men da den gottorfiske Andeel blev foreenet

med den kongelige Andeel af Slesvig, staaer denne Kirke under den kongelige Generalsuperintendentes Overopsyn og hans besynderlige Opsyn som Provst i Amtet Husum, og regnes nu ikke blant de adelige Kirker.

5) **Hatstedtsogn** har to Præster, en Pastor og en Diakonus; ligeledes meget skjønt Marskland.

6) **Schobüllsogn.**

7) **Simensbergfogn.** Kirken ligger uden for Søediget. I fordum Tid blev her af Kirkevisitatoren i Kongens Navn beskikket en Prædikant; men Aar 1763 beskikkede Kongen selv en ordentlig Præst. Meenigheden kaldes den Padelecksimensbergiske, fordi den Kirke Padeleck blev bygt Aar 1567, men nedrevet Aar 1666, og dens Meenighed er nu indlemmet i Simensbergmeenighed.

3. Om Amtet Schwabstedt.

Det Amt Schwabstedt udgiorde fordum det Bispedømme Slesvig, og bestod af det Herred Schwabstedt og syv Fogderier, nemlig: **Rödemiş, Treja, Borlum, Fusing, Kolstrup, Düppel** eller **Sundewitt**, og **Stavensbüll**. Det nu værende Amt Schwabstedt, saavidt det ligger til, sammen ved hinanden, grændser mod Norden til Amtet Husum; mod Østen og Sønden til Landskabet Stappelholm; men mod Vesten til Landskabet Eyderstedt. Det ligger ikke tilsammen, men adskillige i Amterne Husum og Flensborg værende Plouge, saavelsom og det Fogderie Rödemiş, ere adskilte fra de øvrige tilsammenhængende Dele. Denne, som den største Deel, bestaaer af det eeneste Sogn Schwabstedt, som er en stiv Miil langt og en halv Miil bredt, har en frugtbar Jordbund, saa og skønne Skove, og bestaaer af Geest- og Marskland.

Det Sogns Schwabstedts Forstander stiller paa Valg tre Kandidater, naar Sognekaldet er ledigt, og Meenigheden udvælger da een af dem til deres Præst.

Dette Amt deles i to Fogderier, nemlig Schwabstedt og Rödemiş. Det Fogderie Rödemiş ligger i Mildstedtsogn. Amtsforvalteren og Huusfogden i Amtet Husum ere ligeledes bestilte over Schwabstedt, til at forrette deres Embeder. Udi Amtet Schwabstedt findes ingen Herredsfoged. Udi dette Amt ligge to Koge, nemlig Schwabstedterøsterkog og Schwabstedtervesterkog. Til dette Amt høre efterfølgende kongelige Kammergodser, nemlig disse sex Erbpachtshöfe: Østerpapenhörn, Vesterpapenhörn, det store og lille Kuhhaus

Middelburg og Hemme; saa og de schwabstedtske Slotslanderier; ligeledes to herskabelige Pachthöfe paa Den schwabstedtske Hallig. Amtet Schwabstedt har kun eet Kirkesogn, nemlig:

Schwabstedtsogn hvis Kirke har to Præster, en Pastor og en Diakonus. Udi dette Sogn ligger Schwabstedt, en meget stor Bye eller Marktflæk, lignende en Kiøbsted; den ligger meget smuk og behagelig, men er slet bygt, og har mange gamle Bygninger. Her har i fordum Tid ligget et Slot, hvor Biskopperne til Slesvig have boet; de havde ogsaa deres Bisperesidenze ved den vestlige Side af Domkirken i Slesvig, (hvorum siden findes Efterretning ved Slesvig).

4. Om de under Amtmanden til Husum staaende nordstrandiske Øer.

Under Amtmanden til Husum staae ogsaa, undtagen Nordstrand og Nordstrandiskmoor, de øvrige vestlig og nordvestlig liggende nordstrandiske Øer, af hvilke Amtmanden til Husum kalder sig Amtmand over Landskabet Nordstrand.

Under dem befindes især den Øe **Pelworn**, som tilligemed den nuværende lille Øe Nordstrand og det Eiland Lütje eller Nordstrandischmsor, er en levning af den større Øe Nordstrand i Vesterhavet. Den var indtil Aar 1634 næsten tre Mile lang og henved to Mile breed. Før den store Vandflod af Aar 1615, hvorved den Kirke Frunock gik forloren, indeholdt den toogtyve Kirker og Kirkesogne, foruden de fire Kirker paa de Halliger, Hooge, Nordmarsch, Oland og Gröde.

Men fra den Tid af indtil Aar 1634 havde den een og tyve Kirkesogne, var overmaade frugtbar paa Korn og Qvæg, og blev beboet af de stolte og overmodige Friser. Denne Øe udgiorde et anseeligt Stykke af det gamle store Nordfriesland i Hertugdømmet Slesvig, endskiønt samme Nordfriesland ved de Tid efter anden overgangne Vandfloder var blevet alt smallere og smallere. Det havde ingen Düner, men var rundt omkring omgivet med høie Diger; og var ved den, kort før den Aar 1634 paafulgte Vandflod, foretagne Landmaaling befundet at være 43134 Demater og 163 Ruther Land stort. Under dette Maal var indbefattet det øde Moor, Kirchenland, adeligt Land, og alt hvad som var frie fra Skatter og Diger; dog var Middeldigerne, Veie, Søer og Sielzüge, som udgiorde 1203 Demater, 105 Ruther, udelukte derfra. Øen fik sin egen Landret Aar 1572 af Hertug

Johan den Ældre, og var den Tid deelt i fem Herreder, hvis Antal blev Aar 1593 nedsat til tre, nemlig Pelwonerherred, Edomshered og Beltringherred.

Landet havde vel i nogle hundrede Aar lidt stor Skade af den vilde Sø ved overgangne heftige Oversvømmelser eller Vandfloder, især i de Aar 1300, 1354, 1362, 1483, 1532 og 1615; men den allerstørste Ulykke og Ruin vederfores Øen Aar 1634 den 11. Oktober om Aftenen Klokken 10, da den hele Øe, intet undtagen, saaledes blev oversvømmet ved en forskrækkelig høi Vandflod, som trængte ind i Landet igiennem 44 Digebroer, hvoraf de fire største og farligste bleve kaldte Wehler eller Weiler; saa at paa Nordstrand og de omliggende smaa Eilande omkom og druknede 6408 Mennesker, og deriblant 9 Præster, saavel som ogsaa i samme Oversvømmelse druknede 50000 Stykker Qvæg; 1332 Huse, 30 Veirmøller og 6 Klokketaarne, bleve bortskyllede af Søens Magt, og ikkun omtrent 2633 Mennesker tilsammen bleve frelste.

Men derimod i Eyderstedt druknede 2107 Mennesker, 6100 Stykker Hornqvæg, 6738 Faar og Sviin, og 664 Huse bleve bortskyllede af Bølgerne. I disse Lande ved den vestlige Side bleve den Tid fra Ribe indtil Elven druknede 15000 Mennesker. Af den forudm værende hele store Øe Nordstrand er nu intet blevet tilovers uden allene det Landskab og Øe Pelworn, som laae allerhøiest; dernæst det nu værende Landskab og Øe Nordstrand, og den lille Øe Nordstrandischmoor eller Lütjemoor, hvoraf de to første ere igen med ubeskriveligt Arbeide og Bekostninger bleve inddigede og satte i god Stand.

Man vil her opsætte at beskrive den Øe Nordstrand, tilligemed de derunder staaende nordstrandiske Moor, da de ikke henhøre under Amtmanden til Husum, indtil man siden anfører alle de oktroyerede Koge,

Derimod staaer under Amtmanden til Husum disse nordstrandiske Øer, nemlig Pelworn, og de ikke langt derfra liggende uinddigede smaae Øer eller Halliger, nemlig: **Hooge, Nordmarsch, Langeness, Oland** og **Gröde**, saavel som og **Südfall, Norderoog** og **Süderoog, Habel** og **Appeland**.

Disse Øer have deres egen Ret, som er anordnet den 4 Februarii Aar 1642, og holdes til Pelworn; samme Ret kaldes den nordstrandiske Ret, og besættes med otte Raad, hvilke afsige Dom efter den nordstrandiske Landret, som er given Aar 1572; i denne Ret fører Landskriveren paa Pelworn Protokollen. Paa Pelworn holder Digegeven med Dighedommerne en egen Ret i Digesager. Paa de første sex Øer ere syv Kirker, som have otte

Præster. Forstanderne ved disse Kirker udøve Patronatret.

Man vil nu anføre Øerne i følgende Orden:

I. Pelworn eller Pilworn. Denne Øe og Landskab ligger tre Mile borte vestlig fra Staden Husum; den er fem Fierdingvei lang og næsten een Miil breed, og bestaaer af 10 Koge. Disse 10 Koge ere 6170 Demater store, og blant dem er Uterrwarerkog, som forekommer siden blant Kanzelliegodserne, indberegnes Aar 1751 den 11. og 12. September, saa og Aar 1756 den 7. Oktober, leed denne Øe stor Skade ved Vandflod, da Digerne bekom mange Giennembrud og Grundbrud; men Digerne bleve strax igien satte i fuldkommen Stand. Pelworn indeholder to evangelisklutherske Kirkesogne, hvori Indbyggerne paa de tre Halliger, Südfall, Norderoog og Süderoog, ere indlemmede. Disse to Sogne ere:

1) **Den gamle Kirke**, som har to Præster, en Pastor og Kompastor. Til denne Kirke hører Indbyggerne paa de Halliger Süderoog og Norderoog.

2) **Den nye Kirke**, som er bleven bygt Aar 1622, og har ikkun een Præst. Til denne Kirke hører ogsaa den Hallig Südfall, som har kun 6 Huse og et Hauberg.

II. Hooge er et Eiland eller Øe, beliggende i Nordvest ikke langt fra Pelworn, en god halv Miil lang og en Fierdingvei breed; her er een Kirke og een Præst. Imellem Pelworn og Hooge er et Dyb, som kaldes Schluth. Dog kan man i stærk og længe vedvarende Ebbe gaae til Fods herfra over til Pelworn.

III. Nordermarsch, et Eiland, som er neppe en Fierdingvei langt og en halv Fierdingvei breedt, har ogsaa een Kirke. Den ligger saa nær ved Langeness, at man paa Bielker kan gaae tørskoet fra den ene Øe over til den anden. Paa denne Øe voxer intet Korn, og Træer finder man ei heller her.

Paa Øen er 10 Warker, og man tællede 400 Siele sammesteds Aar 1749, hvoriblant 86 vare Søfarende. Aar 1599 blev her den første Kirke bygt ved den sydvestlige Side af Øen, og Aar 1684 af nye igien opført. I de følgende Tider skyllede Vesterhavet Landet i sydvest bort, og Strandkanten kom saa nær til Kirkegaarden, at den gamle Kirke blev nedbrudt, og en nye Kirke igien blev opbygt, som Aar 1732 kom i fuldkommen Stand, og blev sat midt paa Øen.

IV. Langeness er en smal lang Øe, hvis Kirke er allerførst Aar 1663 opført, men siden igien Aar 1725 blevet nye opbyggt.

V. Oland ligger ikke fuldt en Miil vestlig for Ockholmsogn, og har ligeledes en Kirke.

VI. Gröde ligger omtrent en Fierdingvei i Sønden fra Oland, har ogsaa en Kirke, hvortil hører ogsaa Indbyggerne paa de smaa Øer og Halliger Habel og Appeland.

5. Om det Landskab og Øe Helgoland.

Helgoland er en Øe og Landskab, som ogsaa kaldes Heligland og Heiligeland; og foruden disse Navne kaldes den hos nogle Skribentere Hylgerland, Helgertand, Helgeland og Heiliglund. Men i de ældre Tider har den heedt Farria, St. Ursulinsel, Terra Sancta, Sacra Insula og Phostland eller Fosteland, af den her i de hedenske Tider dyrkede Gudinde Phoseta eller Fosta, som hos de Romere kaldtes Vesta.

Denne Øe ligger omtrent 6 Mile fra Elven og 6 fra Eyderen i Nordsøen eller Vesterhavet; den har i de ældre Tider været ulige større end nu omstunder. Udi Aaret 800 skal Helgoland have været halvanden Miil stort fra Østen til Vesten, og fra Sønden til Norden een Miil, og Havt 6 Skibshavne. Aar 1010 og 1030 har den havt 9 Kirkesogne. De store Vandfloder og Oversvømmelser i Aarene 1102, 1216 og 1300 have borttaget et saa stort Stykke af Helgoland, at efter denne ommeldte sidste Vandflod ikkun to Kirker og omtrent ikkun den fjerde Del af Helgoland er tilbage. Siden har de paafølgende Vandfloder igien bortskyllet den største Deel, saa at der kun er et lidet Stykke tilovers, som i Grunden er en Klippe; ligesom man hist og her under Vandet forefinder Klipper, fra hvilke Jorden er bortskyllet.

Landet har to Dele, og bestaaer af Overlandet og Underlandet. Længden af Overlandet strækker sig nu omstunder fra den nordlige til den sydlige Kant paa 7060 Fod, men Breeden paa 1728 Fod; Høiden er ulige. Den største Høide er 36 Favne eller 216 Fod, og den nedrigste 98 Fod. Den nordlige Side er meget høiere end den østlige. Den nordlige Spitse af landet kalder man Nathorn, og den sydlige Sarhorn. Jorden paa Overlandet er blandet af Sand og Steen, og er næsten to Alen dyb. Den er frugtbare end man tænker, naar man først betragter den; thi der voxer aarlig omtrent 300 Tønder Byg paa den; Hvede,

Rug og Erter saaes ikke, men imellemstunder Havre. Kornet, som her voxer, er ikke tilstrækkeligt til at føde og underholde Beboerne her; derfor maae de hente det andensteds fra. De maae ogsaa hente deres Brænde og Tørv, saa og deres Foder til deres Qvæg, fra det faste Land.

Fra den nordvestlige Side forsamler Regnvandet sig i tre Grøvter eller saa kaldte Sapskuler. Fra den østlige Side kan slet intet Vand ledes herhid, eftersom det ligger meget nedrigt. De to Brønde i Underlandet give intet Vand, som er tienligt for Mennesker at drikke; hvorføre samme ikkun bruges til Qvæg at vande, og til at skylle og toe i.

Ved den høieste Side af Overlandet mod Vesten paa en Høy, Bakbiørg kaldet, have Hamborgerne bygt et Fyrtaarn, som kaldes Feuerbaake, hvilket de paa deres egen Bekostning selv underholde, ved en af dem bestikket Baakenmester, og forsyne det med Steenkul. Ilden brænder alle Nætter fra den første September til den sidste April.

Af smaa Bierge eller rettere Høye kan man, foruden forommeldte Bakbiørg, ogsaa merke Moderbiørg, Flavenbiørg, Lootsen eller Skipbiørg, og St. Tierensbiørg; hvilket sidste har sit Navn af en Afgud, som de hedenske Indbyggere har i fordem Tid dyrket, fordi han efter deres Mening velsignede Fiskeriet. Fra det Høie eller Overlandet kan man ei anderledes komme paa Underlandet, end ved en Trappe, som har 180 Trin, og er forsynet med et Gelænder.

Underlandet er kun lidet i Sammenligning med Overlandet. Det støder mod Vesten til Overlandet, og mod Norden, Sønden og Østen groer det altid mere til. Paa Underlandet have Indbyggerne deres Fiskeredskab i omtrent 100 Boder. At ikke Underlandet skal blive ganske bortskyllet af Søen, saa har man ved et Bolværk mod Østen bevaret det imod Bølgenes Magt. I fordem Tid havde Underlandet Navn af Düner, som bestod af lutter tilsammenblæste Sandbanker, og laae Aar 1720 saa nær derved, at man, endog naar det var stærk Flod, kunde gaae fra den ene til den anden. Men siden have Stormvindene skilt Dünerne fra Underlandet, og gjort et Dyb derimellem af fire Favne, hvor man kan seile med de største Skibe. For nærværende Tid ligger Underlandet saa langt borte fra Dünerne, at man i en Chaluppe besat med sex Chaluproere neppe i 16 Minuter kan komme fra den ene til den anden. Paa Dünerne findes adskillige høie Høye og Dale, hvori mangfoldige Kaniner opholde sig, Kommendanten paa Helgoland, naar der er en, har Rettighed til at skyde dem. Indvaanerne fange paa Dünerne nogle smaa Fiske, som de

kalde Sandspierer, og ere tienlige til deres Fiskerie. De finde ogsaa ofte Sælhunde, saa og nu nogen Bernsteen. Nær ved den sydlige Kant af Overlandet er et Stykke af en høi Klippe midt i Havet, som kaldes Munk, eftersom det fordem langt fra i Vandet forestille en Munk; men seer nu ud som et Taarn, og kaldes ogsaa Marksteen. Det sidste Stykke af den fordem værende hvide Klippe mod Østen, blev bortskyllet af Søen Aar 1711 den 1. November. Ved Øen ere to for Vesten- og Nordenvind sikkre Havne, nemlig Sønderhavn og Norderhavn.

Indvaanerne, som nedstamme fra de gamle Friser, begive sig aldrig til andre Steder for at søge deres Ophold; de beholde deres frisiske Navn og Skikke; have omtrent kun 42 Kiør og 200, Faar, men ingen Heste; spise næsten intet Kiød, men ikkun Fisk og Meelspise; og blive ved deres bestandige Arbeide paa Søen ganske haardføre i den raa Luft. Deres Antal er omtrent 2000 Siele. Mændene ligge snart altid ude paa Søen, men Qvinderne derimod passe Land- og Huusarbeidet, og maae, eftersom de ingen Heste have, grave Agerlandet, selv trække Plougjernet, siden saae, derefter skiære Kornet af, indhøste og tærskede det, male paa Haandqværne, bage, og forrette hvad ellers der forefalder ved en Huusholdning. Deres Vinterfoder for Qvæget maae de midt om Sommeren hente fra Nordhøved i Eyderstedt; saa og Tørv og Brænde til hele Aaret fra Eyder, Stør, Elben og fra Husum, da Fragten koster dem mere end ladningen.

Indvaanerne have fornemmelig deres Næring af Fiskerie, af Lotserie ved fremmede Skibe, og af forulykkede Fartøier, som her strande. De Fiskesorter, som her meest fanges, og siden blive bragte til Hamborg, Bremen, Glückstadt, Itzehoe, Husum, Tønningen og andre Stæder for at sælges, ere Hummere, Kabliau, Skielfisk, store Flyndre, Makreel, Torsk, Hvillinger, Sø- og Taskekrebs, Langer, Lax, Skuller etc. Ligeledes fanges her adskillige Slags Rovfiske og anden rar Fisk af Helgolænderne. Deres Børn maae gjøre Fiskergarnet reent, og holde det i Orden; rense Anglerne fra Rust; hæfte Fiskenes lokkespise fast, som er Lever af Søehunde og Sandspirer; saa og fange Snepper og Kramsfugle.

For de Skippere, som fare paa Elben, Weseren, Eyder-og Heverstrømmen, tiene Indbyggerne paa denne Øe til gode Lotser, hvormed de fortiene meget. De, som vil give sig ud for Lotser, blive

prøvede af fire gamle erfarne Mænd, som da sætte deres Duelighed paa Prøve efter Elvens Løb og Søetønderne.

Mændene gaae klædte som Skibsfolk, derimod bar Qvindfolket i fordum Tid deres frisiske Klædedragt; men siden Øen har staaet under dansk Regiering, saa er deres Klædedragt liig Beboernes i Landsbyerne paa det faste Land. Deres Sprog ligner Indbyggernes paa Sylt i mange Stykker. Det var frisisk af Begyndelsen, men ved deres jævnlige Omgang med Fremmede er det blevet beblandet med mange andre Ord af fremmede Sprog.

Indvaanerne paa Overlandet ere afdeelte i fire Qvarterer, nemlig i Syder-, Næstsüder-, Norder- og Næstnorderqvarteer. Paa Overlandet ere omtrent 400 Huse, hvilke ere meest tækkede med Rør, men dog nogle med Tagstene. Der er een brolagt Gade, samt en net Kirke, opbyggt Aar 1686. Her haves en god Udsigt i klart Veir. Man kan i tre Korteers Tid gaae Landet rundt. Paa Underlandet ere 30 Boliger, foruden omtrent 100 Boder. Amtmanden til Husum giver Efterretning om de her forefaldne Oekonomie- og Kammersager. Han og Generalsuperintendenten ere Kirkevisitatorer paa Øen.

Aar 1733 blev givet Indvaanerne en Kirke, og Skoleanordning; saa og to Præster til at forrette Gudstienesten, da de hidtil kun havde haft een Præst. De have, naar et Sognekald er ledigt, Rettighed til at udvælge sig Een til Præst af de tre Kandidater, som paa Valg forestilles dem af Kirkevisitatorerne. Kaldsbrevet bliver derpaa udstædt af Meenighedens Forstandere og Kirkevisitatorerne; og derefter udvirkes en kongelig Konfirmation derpaa. Begge Præsterne og de to Skolemestere staae under Overretten og Overkonsistorialretten til Gottorf.

Øen eller Landskabet har en Landfoged, som er Oppebørselsbetient; han modtager alle kongelige Indkomster, og fører Regning derover. Retten paa Øen holdes af Landfogden og sex Raad, som dømmet efter den jydsk Lovbog og deres Landret. Andre Landssager besørgeres af otte Qvarteersfolk og de sexten Ældste. Hvo som er fød paa Helgoland betaler 10 Mark for at faae Borgerskab; men en Fremmed maae betale 15 Mark, og ægte en indfød Helgolanderinde; ellers kan han ikke blive Borger.

Kongens Indkomster af Helgoland bestaaer i de sædvanlige Skatter, i Tiender af Lotspenge, i den tredie Deel af strandet Gods, i Told og

Licent, i Hummertold, i Mulkt, saavelsom og i Herrehummere og Herresnepper, som blive beregnede i Penge. Øen bliver bevaret ved en Besætning, og alle Krigs- og Defensionssager anskaffes paa kongelig Bekostning; ligeledes vedligeholdes Batterierne med Kanoner paa Kongens Regning. Artilleriet ligger ved Siden af ovenmeldte Trappe.

6. Om det Landskab Eyderstedt.

Det Landskab Eyderstedt grændser mod Vesten til Vesterhavet; mod Norden til Heverstrømmen og til det Amt Husum; mod Østen til det Amt Schwabstedt og Landskabet Stapelholm; og mod Sønden til Eyderen, som skiller dette Landskab fra Ditmarsken. Det strækker sig i sin største Længde fra Østen til Vesten, beregnet fra Amtet Schwabstedt til Ordingkirke, paa fire Mile; men i Bredden fra Sønden til Norden paa nogle Steder tre Fierdingvei, men paa andre Steder een til to Mile. Blandt Landskaberne i dette Hertugdøm har Eyderstedt de fleste Kirkesogne

I fordom Tid bestod det Landskab Eyderstedt af tre Øer, som kaldtes Eyderstedt, Æverskop, og Utholm, der hverken indbyrdes, ei heller med Nordstrand, ei heller med det faste Land af Hertugdømmet, hængte tilsammen. Dernæst deelttes Eyderen i to Dele, nemlig i Süder- og Nordereyderen. Den Sidste gik, efterat den havde optaget Treenflod, tildeels ud i Havet, men tildeels skilte den ved sit videre Løb Eyderstedt og Everskop, saavelsom og Eyderstedt og Utholm, fra hinanden. Hever gik med en Arm, som man kaldte Süderhever, imellem Everskop og Utholm, og igiennem Øster- og Vesterheversogne; forenede sig omtrent en Fierdingvei østen for Tatting med Nordeyder, og siden tilligemed samme med Südereyder, hvilken adskilte Ditmarsken fra Stapelholm, Eyderstedt og Utholm, og siden faldt ud i Vesterhavet. Den anden Arm af Hever, kaldet Norderhever, gik imellem Utholm og Nordstrand ud i Vesterhavet. Af den fordom værende Nordereyder og Süderhever kiendes endnu tydelige Spor, og tildeels store Dyb.

Disse tre Øer, Eyderstedt, Everskop og Utholm, bleve paa den Tid kaldte Herreder, saavelsom og Schifherreder, og vare bekiendte under Navn af Eyderherred, Norderherred og Utholm. Man kaldte dem Skibsherreder, fordi man maatte fare til Skibs eller Baads fra det ene til det andet. Alle disse tre Øer ere siden ved mangfoldige Koges

Inddigning blevne forenede med hinanden, og ere blevne føiede til det faste Land; thi Everskop blev landfast med Eyderstedt, Utholm med Everskop, og Eyderstedt med Südermarsk; saa at Eyderstedt i de nyere Tider er saaledes blevet gjort meget større.

Luften i Landskabet Eyderstedt er formedelst dets nedrige, vaade og salpeterske Grund meget usund, især for Fremmede; ligeledes er Vandet, fordi det er halv ferskt og halv saltagtigt, meget slet.

Jorden bestaaer mestendeels af meget frugtbart Marskland, der bærer Hvede, Byg, Havre og Raapsat i allerstørste Mængde, bringer fortræffelige Kiøkkenurter, og frembringer overmaade skønt Qvæg. De eyderstedtske Kiør ere, som alt Marskqvæg, overmaade store. Een af de beste eyderstedtske Kiør, nemlig af et got Slags og af Middelalder, giver omtrent fra 1. Maji indtil Jakobidag, følgelig til den 25. Julii, naar den græsses got, sædvanlig hver Dag 12 til 16, ja vel ogsaa, endskiønt sielden, 18 til 20 Kander Melk, men om Vinteren ikkun daglig 4 til 6 Kander.

I forrige Tider lagde Indbyggerne sig fornemmelig efter Qvægavling, men nu omstunder mere efter Agerdyrkning. Her blive en stor Deel Oste førte ud af Landet, som formedelst deres Fedme og Godhed begiærlig opkøbes; men Smørret kan, i Henseende til dets overmaade store Fedme, ei holde sig længe. Faarene ere overmaade melke- og uldrige. Hestene ere store og svære, men de købes meest i Jylland og Ditmarsken. Udi Everskop er et høit Stykke sandigt Geestland, som er fra Vesten til Østen en stiv halv Miil langt; men fra Norden til Sønden tildeels meer, tildeels mindre end en halv Fierdingvei breedt, og hvorpaa den Stad Garding og den Kirke Kathrinenheerd ligger.

I Eyderstedt er udi Vest og Sydvest fra Witzwort, østlig imellem de Kirker Oldenswort og Ulvesbüll, et Strøg sandigt Land, og i Utholm et høit Strøg Geestland, hvilket Sidste fra Vesten til Østen er omtrent en halv Miil langt, men fra Norden til Sønden ikkun smalt, og hvorpaa den Kirke Tating ligger. Her gives ogsaa Düner paa den yderste vestlige Side af Utholm, ved Ordings og St. Peders Kirkesogne; men de have stærkt taget af, og ere tildeels af Vindene bortblæste, tildeels af Vandet bortskyllede.

Landskabet har Mangel paa Tørv, Brændeveed og Bygningstræ; hvorudover alt Brænde og Træ maae hentes paa Eyderen og Treen ned til Landskabet. Her falder en Mængde af alle Slags vilde Fugle. Fersk Fisk har man til Nødtørft, men ei i nogen synderlig Overflødighed; ligesaa har man Karudser og Karper i de Grave, som ere omkring Warferne.

Man finder her ingen Vandmøller, men ikkun Veirmøller, hvoriblandt ere mange Gruppenmøller, som male Gryn. Ved den Stad Garding, nær ved den Kanal som falder i Eyderen, er en Oliemølle, der er nye opbyggt Aar 1755, og er benaadet med den Oktroy, at ingen paa Omkreds af tre Mile tør opsætte en anden Oliemølle.

Nu omstunder boe ingen af Adelen her i Landet, men lutter Huusfolk, hvoriblandt de fleste og fornemste ere af frisisk Herkomst; dog ligger et adeligt Gods, kaldet Hoverswort, i Oldenswortsogn. Husene ere meest bygte for sig selv ved de dertil hørende Landerier, hvorudover man ei kan angive noget vist Antal af Landsbyer. Nu tales ei mere det frisiske Sprog i Eyderstedt, men overalt tales plattysk.

Landet har høie Diger, som maae vedligeholdes med store Bekostninger og strængt Arbeide. Endog Ordings- og St. Pederssogne, hvor Düerne ved Havet findes, have desuagtet anseelige Diger at vedligeholde. Den Vandflod, som indfaldt Aar 1756 den 7. Oktober, foraarsagede stor Skade.

Landskabet blev i fordem Tid afdeelt i tre Dele, nemlig Eyderstedt, Æverskop og Utholm; men nu inddeles det hele Land efter to Jurisdiktioner i to Dele, nemlig den østre og vestre Deel. Landet har faaet Aar 1595 en Landret og en Politieordning, hvilken er trykt i Tøndern Aar 1737. Landskabet har ogsaa sin egen Digeordning. Øvrigheden er en Oberstaller og en Staller, eller Dommer. Begges Embeder ere efter Kong Kristian den Siettes Forskrift bestemmede Aar 1736 den 10. Martii. Amtmanden til Husum og Schwabstedt er altid Oberstaller i Eyderstedt.

Der ere ogsaa to Landrette i Landskabet, den ene i Øster- og den anden i Vesterdelen. Den første Landret holdes i Tønningen, og den sidste holdes i Garding. Hver Landret bestaaer under Præsidio af begge Staller og sex Raad. Fra denne Ret appelleres til Vitiding eller Dreyerlandegericht. Vitiding har sit Navn deraf, fordi den i Følge Landretten aarlig holdes paa Vitusdag den 15. Junii. Fra denne Melleminstanz skeer Appellation til Oberretten i Gottorf, naar Sagens Værdie strækker sig til en Kapital af 400 Mark lybsk, eller derover.

Udi landet ere to Konsistorialrette, een i Øster- og een i Vesterdeel; de holdes under Præsidio af begge Staller, af Provsten i Landskabet, Senior og Præsterne i hver Deel, og de have 18 Kirkesogne

under sig, hvorunder indbefattes de to Stæder, Tønning og Garding. Alle Præsterne i Landet og de ommeldte to Stæder, (undtagen de to Sognepræster i bemeldte Stæder, som Kongen eene kalder og beskikker,) udvælges af Meenighederne, og udgiøre et Ministerium af 26 Præster, hvis aarlige Sammenkomst kaldes et Kaland. De udvælge en Provst, som vechselviis i hver Deel aarlig besøger Kirkerne. Personlige Klagemaale i Civilsager, mod Præsterne og andre Kirke- og Skolebetientere hører hen for Visitorialretten, som bestaaer af begge Staller og Provsten. I denne Visitorialret fører Provsten Protokollen.

Landskabet har to Landskrivere, den ene udi Tønning over den østlige Deel, og den anden i Garding over den vestlige Deel. Begge Landskriverne beskikkes af Kongen; disse hæve de landsherlige Indkomster, og oppasse den kongelige Interesse. Til at oppebære Landskabets Indkomster ere i hvert Kirkesogn Lehnsfolk, som aflevere hvad de have indkrævet til Pfenningmeisters, af hvilke der ere to.

Et meget stort Antal af Koge gives i dette Land. Om den Forbindelse, hvori de to Stæder Tønningen og Gardingen staae med Landskabet Eyderstedt, er allerede meldt. Man vil nu anføre Kirkesognene efter Landskabets tvende Dele.

I. Den østlige Deel af Eyderstedt, eller Eyderstedt i og for sig selv, strækker sig langs med Eyderstrømmen.

Deri ligge

Tønning eller **Tønningen**, en smuk Stad, beliggende ved den vestlige Side af Hertugdømmet Slesvig, i den østlige Deel af Landskabet Eyderstedt, en god Miil fra Friderichsstadt. Den blev Aar 1590 ophøiet til en Stad, og fik en Politieordning, saa og forsynet med borgerlig Jurisdiktion. Aar 1644 blev den af Hertug Friderik den Tredie allerførst stærk befæstet, hvilken Befæstning skal have kostet 36 Tønder Guld. Staden er smuk bebyggt. Aar 1648 fik Staden den piinlige Jurisdiktion og andre Rettigheder; dog skulde den i Kontributions-Digers- og andre Anliggenheder blive i Forbindelse med Landskabet Eyderstedt.

Aar 1613 blev dens Havn paa fyrstelig gottorfisk Bekostning, som beløb sig til 30000 Rigsdaler, udgraven og forbedret, og derudover havde Staden i forrige Aarhundrede en temmelig Næring af Søen; men nu er Havnen af Mudder saa forstoppet, at neppe smaa Skuder kan fare mere derind. Den Næring, som Staden endnu har til Vands, bestaaer fornemmelig deri, at meget Brænde og Tørv bringes til Skibs Herhid, og

kiøbes af Indvaanerne i Landskabet Eyderstedt. Staden vedligeholder Tønder og Baaken paa Eyderstrømmen, og holder derfor en Tønde- og Baakenmester. I Süderhovet udi St. Pederssogn i Eyderstedt underholder Staden en Baake af Træ, omtrent 200 Fod høi, til de Seilendes Beste; men paa samme Baake brænder ingen Ild, ei heller hænger der nogen Laterne.

Aar 1675 maatte Hertug Kristian Albrecht, i Kraft af det rendsborgiske Forliig, til den forestaaende svenske Krig indrømme denne Stad til Kong Kristian den Femte, som lod Stadens Fæstningsværker sleife Aar 1676; men efter den altonaiske Fred satte Hertugen Fæstningsværkerne i Stand igien. Kong Friderik den Fierde beleirede vel Staden Aar 1700, men ophævede Beleiringen igien. Men da den svenske General, Grev Steenbock, tog sin Retirade ind i Staden med sin Armee Aar 1713, efter Hertugs og Administrators Kristian Augusts Tilladelse; saa beleirede høibemeldte Konge med Hielp af sine Allierede samme Fæstning, tvang de Svenske til at overgive sig til Krigsfanger, og Staden selv faldt ogsaa Aar 1714 i de Danskes Hænder, hvorpaa alle dens Fæstningsværker bleve sleifede. Siden den Tid er Staden Tønningen aaben, og i en værgeløs Tilstand.

Til en Admindelse om denne Begivenhed er slaget to danske Medailler, af hvilke den største veier i Sølv 6 Lod 2 Qvintin 3 Ort. Paa den første Side sees Kongens Brystbillede med Harnisk; deromkring læses i Randen: *Fridericus IV. D. G.. Rex Dan. Norv. V. G.* Paa den anden Side sees en Pyramide, hvis Spitse er omgivet med en Skye; paa samme ere Trophæer, bestraaede med Kongens kronede Chifre. Paa den ene Side af samme Seierstegn seer man Ildflammer, som opbrænde Staden Altona; og paa den anden Side sees adskillige Slags Vaaben og Krigsrustning, tegnede med det kongelige svenske Navn, paa hvilke en Haand, som udkommer af en Skye, nedkaster Ildstraaler. Overskriften er: *Proxima Sic Culpæ Eft Ultio Jufta dei (20. May 1713)*; det er: *Saa følger Guds retfærdige Hævn strax paa Forbrydelsen.* I Afsnittet læses følgende Inskription: *Exuto Armis Duce Svec. Stenbuckio Post Diram Urb. Altonæ: Exustionem Horrendo Posteris Exemplo*; det er: *Da den svenske General Steenbock blev taget til Krigsfange, efterat han havde ladet sætte en forskrækelig Ild paa Staden Altona, til et afskyeligt Exempel for Efterkommerne.*

Den anden mindre Medaille er vægtig 1 Lod 1/2 Qvintin. Paa den første Side sees Kongens Brystbillede med en Laurbærkrands om Hovedet; i Randen staaer: *Fridericus IV. D. G. Dan.*

Norv. V. G. Rex. Paa den anden Side sees en Elephant, som sagte træder paa en Steenbuk, saa at Bukken knæler til Jorden. Derover er at læse: *Quantum Mutatus Ab Illo*; det er: *Hvor er den ikke blevet forandret!* I Afsnittet staaer: *Capto Exercitu Svecico ad Tonning.* D. XVII. May MDCCXIII.; det er: *Da den svenske Armee blev fangen ved Tønningen den 17. Maji 1713.*

Ved Stadens Kirke staae to Præster, en Pastor og en Kompastor, af hvilke Kongen altid kalder og udnævner den Første; men den Anden udvælges stedse af Meenigheden.

Her var i fordum Tid et Slot, bygt af Hertug Adolph Aar 1583, hvilket var net, men meget forfaldet; og derfor blev samme Slot efter kongelig Befaling nedrevet Aar 1734.

Stadens Magistrat bestaaer af to Borgemestere, tre Raadsforvandre og, een Stadssekretair.

Dernæst disse syv Kirkesogne, nemlig:

- 1) **Koldenbüttelsogn** ligger ikkun en Fierdingvei fra Friderichsstadt, og har to Præster, en Pastor og en Diakonus.
- 2) **Witzwortsogn** har to Præster, en Pastor og en Diakonus.
- 3) **Oldenswortsogn** har ligeledes to Præster, en Pastor og en Diakonus.
- 4) **Kotzenbüllsogn**; her ligger Hemminghörn, hvor Landsstænderne i gamle Tider pleiede at forsamles.
- 5) **Katingsogn.**
- 6) **Weltsogn.**
- 7) **Vollerwiecksogn.**

II. Den vestlige Deel af Landskabet Eyderstedt indeholder Æverskop og Utholm.

2.) **Æverskop** eller **Heverskop** har sit Navn af Heverstrømmen. I denne Deel ligger:

Garding eller **Garding**, en liden Stad, beliggende ved den vestlige Side af Hertugdommet Slesvig i Eyderstedt, en Miil vesten for Tønningen. Den blev Aar 1590 giort til en Stad af Hertug Johan Adolph, og tillige har den faaet sin Politieordning. Ved Stadens Kirke staae to Præster, en Pastor og en Diakonus, af hvilke Kongen kalder den Første, men den Anden udvælges af Meenigheden. Stadens Magistrat bestaaer af to Borgemestere og to Raadsforvandre. Magistraten har kun den borgerlige Jurisdiktion; og

fra Magistratens Dom appelleres til Landretten i den vestre Deel af Eyderstedt, derfra til Vitiret, og fra Vitiding til Overretten. Men Kriminelret har Magistraten ikke, men Indvaanerne høre i Kriminelsager under den vestre Deel af Eyderstedt. Ligeledes i Kontributions-, Digers- og andre Anliggenheder staaer Gardingen i nøie Forbindtlighed med Landskabet Eyderstedt. Ved Staden ligger en Oliemølle, nye opbyggt Aar 1755.

Dernæst disse fem Kirkesogne, nemlig:

- 1) **Ulvesbüllsogn.**
- 2) **Tetenbüllsogn;** har to Præster, en Pastor og en Diakonus.
- 3) **Kathrinenheerdsogn.**
- 4) **Pappenbüllsogn.**
- 5) **Østerheversogn;** har sit Navn deraf, fordi det i Henseende til den forhenværende Süderheverstrøms Løb har ligget i fordum Tid mod Østen.

b.) **Utholm** er den yderste Deel af Landskabet, og bestaaer af fire Kirkesogne, hvilke ere disse:

- 1) **Tatingsogn;** som har to Præster, en Pastor og en Diakonus. Denne Kirke er bygt Aar 1103, og er den allerførste der er blevet bygt af alle de Kirker, som ligge i Eyderstedt og andre her værende Marsklunde.
- 2) **St. Peterssogn;** har ogsaa to Præster en Pastor og en Diakonus.
- 3) **Ordingsogn.**
- 4) **Vesterheversogn;** har i fordum Tid ligget vesten for det da værende Stüderheversogn. I dette Sogn laae tilforn en Fæstning eller Borg, kaldet Wagemansburg, og var beboet af Sørøvere, som kaldtes Vagemænd.

Kilde: Nicolay Jonge,

Kongeriget Danmarks chorografiske Beskrivelse.

Kjøbenhavn 1777

Johan Rudolph Thieles Bogtrykkerie og paa hans Forlag, boende i store Helliggieststrædet No. 150